

Vida, tak jen pár týdnů po té návštěvě už byla bazilika pod lešením, takže Čapek tu její bílou omítku, o které se zmínil v článku o Třebíči, viděl na poslední chvíli. To do té diplomky taky použiju, zauvažovala a pak listovala dál. Zbývající zprávy však byly vcelku nedůležité, avšak úplně na konci narazila na něco zvláštního. Z vnitřní strany desek byla přilepena obálka o formátu A5. Na ní byla uvedena současná adresa paní Neumanové, ze známky se usmíval Václav Havel a razítko neslo datum 23. 1. 1995 – takže ji tam musel někdo vlepít poměrně nedávno. Pravděpodobně onen vnuk, který paní Neumanové články setřídil. Ale proč?

Obálku sice kdosi původně zalepil, ale nyní byla z vrchní strany rozříznutá. Vnuk asi potřeboval více prostoru pro úschovu nějakých článků, a protože zrovna neměl nic jiného po ruce, prostě sáhl po dopisu, který tehdy někdo paní Neumanové poslal. Do obálky pak nastrkal výstřižky, aniž by je podlepoval tvrdým papírem, a pak ji jako kapsu přilepil k deskám.

Hanka nedočkavě sáhla dovnitř a vytáhla celý štos zažloutlých novinových článků. Některé byly tak dlouhé, že byly i na několikrát poskládány přes sebe. Hanka, která z archivářské praxe věděla, jak může být starý papír křehký, je opatrně začala narovnávat. Články byly zřejmě seřazeny podle data a jejich rozsah se postupně zvětšoval podle toho, jak informace nabývaly na důležitosti. Jako první byla ale zařazena krátká noticka.

Po letech objevená vražda? Na podzim 1919 zmizeli z Třebíče beze stopy bratři Tomáš Polický, truhlář, Bartoloměj Polický, hodinář. Rozšířila se pověst, že odjeli do Ameriky, ale od té doby nedali o sobě vůbec vědět. V posledních dnech sešel se syn jednoho z nich v hostinci s jakýmsi Dvořáčkem, který byl podnapilý, a když při řeči mluvil se o zmizelých, prohlásil Dvořáček, že ví o věci a že by mohl říci, kde mrtvoly obou Polických jsou. Více prý ví nějaký Fejka, který je do věci zasvěcen. Na základě této výpovědi zahájeno bylo v Třebíči rozsáhlé pátrání a tři podezřelé osoby byly vzaty do vazby. Na místě, označeném Fejkou, provádí se dnes vykopávka, jejíž výsledek znám bude teprve v odpoledních hodinách. **Č.**

Lidové noviny v pátek 6. února 1925 odpoledne

Po přečtení článku Hance prolétla hlavou vzpomínka na velmi rané dětství, kdy jí bylo sotva pět šest let. Tehdy její babička na nějaké rodinné sešlosti vzpomínala na jakési podivné vraždy v Třebíči. Ona prý byla tehdy tak malá, že si je skoro nemohla pamatovat, a navíc v té době nebydlela v Třebíči, ale v nedalekých Čáslavicích, takže i tamní dospělí o nich věděli jen z doslechu. Ale vyprávěla, že ji a její kamarádky kluci

tehdy strašili povídkami o hrůzách v nějakém třebíčském mlýně. Hanka si při babiččině vyprávění tenkrát představovala strašidelný dům s bubáky, ale časem na tyto zkazky zapomněla.

Teď si letmo prohlížela články a zjistila, že všechny pojednávají o stejném tématu. Vnuk paní Neumanové asi při jejich třídění postupoval velice systematicky – jiné zprávy sice řadil dle data, když však narazil na tuto kauzu, všechny zmínky o ní vložil do obálky, aby vznikl ucelený přehled, a čtenář nemusel v šanonech sáhodlouze listovat. O vraždách bratrů Polických vyšly desítky textů, do nichž se Hanka nyní se zájmem začítla. Hned následující zpráva, kterou noviny uveřejnily druhý den ráno, rozšířila informace o popsáných zločinech.

Po letech objevené vraždy. Kromě bratří Polických zavraždění také dva polští židé.

Z - Třebíč 6. února.

Odpolení Lidové Noviny již stručně oznámily, že třebíčskému četnictvu se podařilo vysvětlit záhadné zmizení bratří Matouše a Bartoloměje Polických, kteří v únoru r. 1919 zmizeli beze stopy. Oba bratři se stali, jak bylo dnes doznáním jednoho z vrahů bezpečně zjištěno, obětmi bestialní vraždy. Bydleli tehdy v tak zvaném Kohnově mlýně a s nimi rodiny Fejtova a Dvořáčkova. Když v únoru 1919 si bratři Poličtí vyzdvihli své úspory k okolkování, dovedli se to jejich sousedé, zaloužili po penězích a umluvili vražedný plán, který také provedli. Dnešním doznáním zatčeného 45letého obuvníka Karla Dvořáčka je celá vražda objasněna: Poličtí, z nichž jeden byl hodinářem a druhý truhlářem, byli pozváni do bytu Dvořáčkova, tam pohostěni silným čajem a když pak zpijí a lehli na postel, zabíje sekyrou, jejich mrtvoly vhozeny do turbinové šachty pod domem, jenž byl ve válečných letech změněn z mlýna na obytné stavení pro chudinu, a tam zahrabány hlínu. Vraždu provedl Josef Fejta, 32letý obuvník, s přiznavším se Dvořáčkem, při odklizení mrtvol jim pomáhal Fejtův otec, nyní 60letý Jan Fejta.

Dnešek byl věnován intensivnímu pátrání po mrtvolách zavražděných Polických. Celá Třebíč je ve velkém vzrušení a okolo Kohnova mlýna i před policejní strážnicí na Karlově náměstí se stále kupí hloučky lidí. Mrtvoly zavražděných bratří se dosud nepodařilo nalézt, neboť dům byl před několika lety přestavěn a turbinová šachta, na jejímž dně leží mrtvoly, je tři a půl metru hluboká; teprve ve večerních hodinách se podařilo přiměti Dvořáčka k výpovědi, kde asi leží mrtvoly, takže, je-li jeho doznání pravdivé, podaří se je zlána nebo později vykopat.

Dvořáček však dnes učinil ještě překvapující doznání, že roku 1918 zabil a olupil se spoluviníky, jejichž jména dosud četnictvo tají, dva polské židy, kteří přišli za války z Haliče jako evakuovaní do Třebíče a bydleli v nedaleké škole. Také jejich mrtvoly jsou prý zahrabány v turbinové šachtě pod Kohnovým mlýnem.

Na vykopávkách v turbinové šachtě pracuje šest dělníků pod dozorem místního četnického velitele kapitána Hery.

Lidové noviny v sobotu 7. února 1925 ráno

Hanku zaujalo, jak byly zpřesněny informace. Z Tomáše se stal Matouš, místo Fejky se najednou píše o Fejtovi a z podzimu 1919 je rázem únor 1919... Jako by předtím hrál autor článku s někým na tichou poštu. Podobně pokračovaly i zprávy z následujících dnů – přinášely stále podrobnější detaily, které Lidové noviny uveřejňovaly pod titulkem Doupe vrahů v Třebíči nebo Po stopách vrahů. Rozsah zpráv byl záhy takový, že zabíral i celé dva sloupce, tedy plnou půlstranu. Hanka jak u vytržení četla a před očima se jí začal odvíjet příběh, ze kterého jí naskakovala husí kůže. Někáká městská spodina, která bydlela v tehdejší Kohnově mlýně, nejenže zavraždila oba

bratry, které pak ve mlýně zakopala, ale mluvilo se také o tom, že ze světa sprovodila i několik haličských Židů, snad pět, šest či osm, kteří do Třebíče během 1. světové války utekli před frontou. A nejen to – maso těchto uprchlíků prý pak naložili a snad ho i prodávali po okolí. Noviny přinášely další a další zprávy, zachycovaly atmosféru, která tou dobou v Třebíči vládla, popisovaly nález mrtvol obou bratrů, vykopávky ve mlýně, odkrytí staré stoky, která kdysi odváděla vodu z náhonu do Stařečského potoka... Ale často přinášely i různé protichůdné informace. Mnohdy se dokonce stalo, že to, co vyšlo den předtím, už neplatilo.

Vidím, že v tomhle ohledu se toho tak moc nezměnilo, hlavně když to prodá noviny a zajistí čtenost, pomyslela si Hanka, když se prokousávala dlouhými texty.

K občasné zmatečnosti značnou měrou přispívalo také chování podezřelých – zejména onoho Dvořáčka a jeho ženy, kteří byli očividně prohnání až za ušima a vyšetřovatele dokázali dobře svádět ze stopy. Postupně se k této partě nabalila další jména, takže zprávy byly dost nepřehledné. V jednom z článků se dokonce bez jakéhokoli vysvětlení objevilo, že stopy zločinu vedou až do Antverp, takže byl kontaktován i náš konzulát v Belgii. Jindy se pro změnu psalo, že v Jihlavce u Vladislavi se našly lidské kosti – ale v následujících článcích o této důležité stopě nebyla ani zmínka.

Jihlavský soud nakonec dospěl k verdiktu, který Lidové noviny přinesly 31. října 1925. Sáhodlouhý článek měl tento závěr:

Odsouzeným Josefu Fejtovi, Karlu Dvořáčkovvi, Anně Dvořáčkové byl vyměřen trest těžkého doživotního žaláře, zesíleného jemnou samovazbou vždy 12. února a půlročně tvrdým ložem a posíem.

Janu Fejtovi ml. trest těžkého žaláře v trvání 10 měsíců.

Všem odsouzeným bylo odňato volební právo. Janu Fejtovi ml. započítává se do trestu vyšetřovací vazba, takže mu zbývá jen malá část trestu.

Jan Fejta st., Josef Kunst, Mašek a Josef Kment byli obžaloby zproštěni a osvobozeni.

Lidové noviny v sobotu 31. října 1925 ráno

Na Hanku to celé působilo značně podivným dojmem. Doživotí za dvě úkladné vraždy? A deset měsíců za jejich napomáhání? To snad ne, pomyslela si Hanka. První republika měla trest smrti – a i když se vykonal jen asi dvacetkrát, odsouzených k němu bylo snad 400. Trest jim byl většinou změněn právě na doživotí, ale to by se v článku muselo přece objevit. Takže doživotí dostali rovnou. A navíc – vždyť se sami přiznali k dalším vraždám těch Židů, tak proč je porota nebrala v potaz? Proč se všichni shodli, že pachatelé chtěli zmínkami o těch zavražděných chudácích svést vy-

šetřující ze stopy, ačkoli Fejta i Dvořáček nezávisle na sobě s určitostí několika desítek metrů ukázali v řece místo, kam házeli jejich kosti?

Hanka se podívala na hodiny. Půl druhé. Najím se a půjdu se zeptat paní Neumannové, co o tom případu ví, když si o něm tak pečlivě archivovala články.

„Mejn nomen iz Sára“ sobota 25. června 2016 odpoledne

Sotva Hanka opět zazvonila u paní Neumanové, otevřely se dveře a už ji paní Cejpková vítala: „Haničko, nevím, jak to děláš, ale bábinka po tom povídání s tebou vypadá o padesát let mladší. Ani si pořádně nezdřímla a už se ptala, kdy přijdeš.“

„To mě těší. Takže mě čeká?“ zeptala se Hanka v předsíni.

„Ano, klidně jdi dál,“ pobídla ji paní Cejpková a sama odešla do kuchyně.

Hanka vešla a paní Neumanová ji přes celý pokoj vítala: „Děvenko, cítím se jako znovuzrozená, moc pěkně se mi dnes s vámi povídá. Tak se posadte a můžeme pokračovat.“

Následoval stejný rituál jako obvykle. Hanka si vzala křesílko, posadila se k paní Neumanové a připravila si mobil. O sklenici vody žádat nemusela, protože paní Cejpková už na ni pamatovala předem, takže sklenka stála na nočním stolku. A tak Hanka vyndala z tašky šanon se zprávami a položila ho vedle ní.

„Ráda bych se zeptala na jednu věc z těchhle desek,“ řekla paní Neumanové. „A protože je o ní těch výstřížků tolik, asi jste se o ni docela zajímala.“

„A která věc to byla, děvenko?“ zeptala se udiveně stará paní.

„Ty vraždy v Kohnově mlýně, paní Neumanová. Mimoходом, teď je hned vedle okresní archiv, kam občas chodím do studovny.“

Bylo znát, že se stará paní zarazila. Čilost, která z ní před okamžikem doslova sršela, byla najednou tatam. Jen se zakoukala na desky, jako by se dívala kamsi do minulosti. Když ticho trvalo asi deset vteřin, Hanka to už nevydržela.

„Omlouvám se, jestli jsem vás rozrušila, ale vzpomínáte si na to?“ naklonila se k paní Neumanové.

Té sklouzl pohled z desek na Hanku a pak tiše řekla: „Ale ano, vzpomínám si. Vzpomínám si na všechno.“

„Znala jste ty dva zabitě bratry Polické a tu bandu?“

„Trochu ano. Ale hlavně jsem znala tu dívku,“ kývla hlavou paní Neumanová.

Hanka se zarazila: „Jakou dívku?“

„Tu Židovku z Haliče. Sára se jmenovala,“ vzpomínala stará paní. „Taková krásná... Chudák, utekla sem před válkou, ale osudu neutekla.“

Tak přece jen, blesklo hlavou Hance a zeptala se: „Mohla byste mi o ní prosím říct víc?“

„Ale ano, proč ne... Je to ale docela dlouhý příběh,“ odpověděla paní Neumanová.

„To nevádí,“ řekla Hanka a zmáčkla červené kolečko na displeji telefonu.

Diktafon začal nahrávat...

***

Musím začít v roce 1916. Tehdy jsem se odstěhovala do Třebíče, protože s maminkou jsme neměly žádné peníze, a i když nám sedláci občas dali za posluhu nějaké to jídlo, bylo to zoufale málo. V Třebíči ale pořád ještě práce byla – a já ji získala opět díky panu učiteli Česnekovi a jeho stykům v tamních rodinách.

Pan učitel věděl, jak na tom s maminkou jsme, a jednou za mnou přišel, že bych mohla nastoupit jako služka do jedné židovské rodiny. Bývalá služebná se stěhuje do Jihlavy, odkud pochází její nastávající. Ten při Brusilově ofenzivě přišel o nohu, takže na frontu už ho určitě nepošlou.

„Shánějí tedy novou služku. Jmenují se Fűrbergovi a jsou to moc slušní lidé. Pan Fűrberg je obchodník,“ prozradil mi. „Mají dva syny, kteří jsou staří asi jako ty, a dvě malé holčičky.“

Ta nabídka byla jako dar z nebes, vůbec jsem neváhala a hned po příštím šábesu jsem se přestěhovala k Fűrbergům. Bydleli na Tichém náměstí a kousek dál, v takovém tom zvláštním domě se sloupy, měli obchod s kůžemi. Pan učitel mi později vysvětloval, že ten dům je renesanční a historicky velmi zajímavý. Pravnučka mi říkala, že nyní tam sídlí nějaká cestovní kancelář. Nevím, já jsem ho naposledy viděla před lety, kdy velmi zpustl. Tenkrát tam pořád ještě byla výkupna peří a kožek, podobně jako za Fűrbergů. Má pravnučka tehdy byla malá a na ceduli tam kromě nápisu „Výkupna“ byl namalován takový legrační zajíc. Když jsem s ní jednou procházela okolo, celá rozradostněná mi vyprávěla, že je to králík z nějaké kreslené pohádky a říkala mu Pinda. Takže od té doby pokaždé, když jsme šli na Podklášteří, chtěla jít kolem, aby mohla vidět „chaloupku u Pindi“, jak si bývalý Fűrbergův obchod pojmenovala. Ale to jsem trochu odbočila.

Do služby k Fűrbergům jsem nastoupila v listopadu 1916. Vím to velmi dobře, protože 21. listopadu toho roku zemřel císař František Josef I. a vzápětí na to na trůn nastoupil císař Karel I. Jedním z mých prvních úkolů bylo vyměnit obraz starého císaře, který visel v salonku, za podobenku Karla I. Vzpomínám si, jak jsem si říkala, že je nový císař pán moc velký fešák a že mu to na tom obrázku sluší.

Služba u Fűrbergů nebyla těžká a pan učitel měl pravdu, když mi tvrdil, že jsou tam všichni moc hodní. Mluvili německy i česky, a tak jsem se poměrně rychle naučila i němčině. Pan Fűrberg byl původem ze Šafova, takže měl také nějaké vztahy k Rakousku. Jejich syny jsem ale ani neznala, oba byli na vojně, naopak s Gertičkou a Růženkou, malými Fűrbergovic dcerkami, jsem se rychle spřátelila. Byly moc bystré a prý se moc dobře učily, jenže problém byl, že záhy po mém příchodu to se školní výukou šlo od desíti k pěti.

Do Třebíče totiž v roce 1917 začali proudit Židé z Haliče, které odsud vyhnala fronta. Podobně to bylo třeba s rakouskými Italy, kteří museli odejít z jižních Tyrol. Ti byli už od roku 1915 ubytováni pro změnu ve Starči. Takových uprchlíků byly

tisíce a úřady je umísťovaly po celé zemi zejména do škol. Ani Třebíč tedy nebyla v tomto ohledu výjimkou. Oficiálně sem přišlo kolem stovky haličských Židů, jenže potíž byla v tom, že v jejich evidenci byl velký chaos, takže se odhadovalo, že jich zde je možná až pětkrát tolik. To samozřejmě přinášelo značné problémy, protože jejich život a návyky byly zkrátka jiné. Najednou po městě chodily desítky postav v oblečení, které Třebíč neviděla od té doby, co byla v polovině 19. století zrušena ghetta. Muži v černých kaftanech a bílých podkolenkách, s pejzy, na hlavě klobouky nebo zvláštní velké hnědé beranice, kolem ruky obtočené modlitební řemínky. Za nimi cupitaly Židovky celé v černém, v podivných šátcích a s očima upřenýma do země, mezi nimi běžaly hubené špinavé děti v roztrhaných hadrech.

„Vypadá jako moje babička,“ prohodila o nějaké z těchto žen paní Fürnbergová, když jsme jednou šly společně nakupovat a potkaly jsme jednu z uprchlických rodin. „Má něco málo přes dvacet, ale už má tři děcka a člověk by řekl, že jí je padesát. Úplný středověk.“

Je pravda, že místní Židé na tyhle chudáky pohlíželi dost spatra, protože v nich viděli nositele kultury, které se sami již před mnoha lety zbavili. Mnoho trebičských Židů už v podstatě splynulo s křesťanským obyvatelstvem, stali se z nich zámožní obchodníci a bydleli hlavně na náměstí. Žili prostě stejně jako všichni ostatní, jen o šábesu zašli do synagogy místo v neděli do kostela. Víra ale pro ně rozhodně nebyla tak důležitá jako pro jejich prarodiče. U Fürnbergů to bylo také tak – jedli sice košer, o šábesu se pomodlili v synagoze, ale jinak žili a oblékali se úplně stejně jako všichni ostatní.

A najednou sem přišli lidé, kteří byli stejného vyznání jako oni, ale přitom úplně jiní. Zaostalí, nábožensky velmi založení, se zastaralým viděním světa. Nebyl problém v tom, že mluvili jidiš nebo polsky, dorozumět se s nimi jakž takž dalo. Potíž byla třeba s jejich návyky, hygienou a bohužel i nemocemi.

„Umístili jsme je do školy,“ přišel jednou pan Fürnberg, který působil v trebičské židovské obci. „Nedá se nic dělat, děvčata, ono to rychle přejde. Zatím se budete učit s ostatními dětmi doma.“

Jenže ono to tak rychle nepřešlo. Haličských Židů naopak začalo přibývat a co vím, tak škola uvnitř nevypadala rozhodně jako předtím.

„Školní místnosti značně znečistili a poškodili,“ viděla jsem jednou v pamětní knize židovské obce, kterou pan Fürnberg nechal rozevřenou na svém stole. Ono nebylo divu, že došlo k nějakým škodám, protože v jedné místnosti těch lidí žilo třeba dvacet. Je jasné, že v takových podmínkách prostě muselo dojít k poškození nábytku, ale také například k šíření vši a štěnic.

Na druhou stranu, trebičští Židé se jim i navzdory oné přezíravosti snažili pomáhat, protože židovská obec v těch chudácích přes veškeré předsudky stále viděla své souvěrce.

„Všichni jsme kdysi dávno odešli z Egypta do země zaslíbené,“ vysvětloval pan Fürnberg své paní, když se o tom jednou bavili. „Oni svým životem mají k Hospodinu bližší než my, my ale máme větší možnosti. My i oni jsme jedna krev, a to, že jim poskytneme přístřeší, je asi to nejmenší, co pro ně můžeme udělat. Až odejdou, všechno se vrátí do starých kolejí.“

Což o to, život se po válce načas do starých kolejí vrátil, nevrátili se ale všichni ti haličští Židé. Aspoň si to myslím.

Jednou, to už jsem sloužila u Fürnbergů asi rok, jsem šla nakoupit do krámků, který byl hned vedle Fürnbergova domu. Jistě, prakticky vše bylo tehdy už na potravinné lístky, ale když jste měli peníze, pod pultem se vždy něco našlo. Majitel obchodu byl navíc velmi dobrý známý pana Fürnberga a mě znal. Až na ulici byl tenkrát slyšet vzrušený hovor, který vedl s haličskou Židovkou asi mého věku. Na sobě měla tmavé, mnohokrát přešíváné šaty a na hlavě šátek, zpod kterého vykukovaly zrzavé vlasy.

„Ještě dvě koruny, rozumíš? Dvě koruny. Zwei Kronen!“ opakoval hokynář, zatímco děvče ho naříkavě prosilo: „Bite, ich vet bacolen ir vajter cajt. Platyt pšístě, prošě pana. Das iz far mejn tate. Er iz krank. Für můj otec. On jest chory. Krank, farštejn?“

Na pultu vedle několika dívčích mincí ležel jen drobný nákup v podobě soli, cibule a octa. Spor se očividně vedl o kousek zázvoru, o který se ti dva doslova tahali.

„Ich viln cu kochen im a štark kankakšan,“ plakala rusovláska a očima klouzala z prodavače na mě a zase zpátky, jako by nás chtěla přesvědčit oba.

Nevím proč, ale najednou mi té chuděry přišlo hrozně líto. Z jejího nářku jsem vyrozuměla, že její otec je nemocný, a ona mu chce uvařit nějaký silný odvar. Chyběly jí ale peníze, které slibovala donést příště. Jistě, při té drahotě, která tenkrát panovala, byla každá koruna dobrá, neřkuli dvě, ale prostě jsem najednou neměla to srdce dál poslouchat její nářek, a tak jsem sama sebe slyšela, jak hokynáři říkám: „Počkejte, já to za ni doplatím.“

Vytáhla jsem tobolku s penězi, odpočítala dvě koruny a přidala je k hromádce drobných mincí na pultu. Prodavač peníze mlčky vzal, hodil je do pokladny a pak ke mně prohodil: „S těmi penězi už se neseťkáš, nemysli si, že ti je vrátí, pakáž.“

Vůbec jsem si ho nevěšiměla, vzala jsem z pultu dívčín nákup a naskládala jí ho do košíku, který držela v ruce. Ta stála jako solný sloup, nevěřicně na mě koukala a pak několikrát zopakovala: „Dank, dank. Dziękuję.“

Já se na ni usmála a pak se obrátila na prodavače a začala mu vyjmenovávat vše, pro co mě paní Fürnbergová poslala. Mladá Židovka se ale nehnula z místa, dokud jsem nezaplátila, a pak společně se mnou šla ke dveřím.

„Penyaze pšínést. Mejn bruder gejt morgen cu Iglau farkojfen etleche štof,“ řekla mi venku.